

מלחמת יום הכיפורים

מלחמת יום הכיפורים (6.10.73 – 24.10.73) הייתה אחת מהמלחמות הקשות ביותר שעברה מדינת ישראל במהלך קיומה, והיו לה השלכות נרחבות בשנים שלאחריה על מדיניות החוץ והפנים של ישראל. הצדדים הלוחמים: מצרים וסוריה נגד ישראל.

הגורמים למלחמה ומטרותיה

1. הכבוד והשטחים של מדינות ערב-מצרים וסוריה החליטו לצאת למלחמה כדי להשיב את כבודן שנפגע במלחמת ששת הימים ולהשיב להן את השטחים שהפסידו במלחמות הקודמות- הגורם העיקרי של מצרים וסוריה להילחם במלחמה נוספת, היה הרצון לנקום בישראל על השפלת צבאותיהן במלחמת ששת הימים ורצון להשיב את כבודן שנפגע. כל אחת מהמדינות שאפה להשיב לתחומה את השטחים שישראל כבשה מהן במלחמת ששת הימים: מצרים ביקשה לעצמה את הסיני ואילו סוריה ביקשה לעצמה את רמת הגולן. ניצחון ערבי על ישראל יסייע בחיזוק השקט הציבורי במדינות אלו, שהאוכלוסייה בהן תססה בעקבות התבוסה של 1967.
(ניתן לחלק ל-2 גורמים: כבוד, ושטחים בנפרד).

2. אי הצלחה של יוזמות ומהלכים מדיניים לפני המלחמה- עלייתו של סאדאת לשלטון במצרים לאחר פטירתו של נאצר, הולידה מספר ניסיונות חשאיים מטעם מצרים לפתיחת מו"מ עם ישראל, להחזרת חצי האי סיני בתמורה לשלום בין המדינות. סאדאת הגדיר את שנת 1971, כשנת הכרעה, אך בישראל לא התייחסו ברצינות להצעות המצרים, בעיקר בשל השאננות בקרב מקבלי ההחלטות וצמרת צה"ל, שסברו כי צה"ל בלתי מנוצח, וכי אין מקום לויתור על שטחים מול יריבה חלשה יחסית כמצרים. חולשה שבעיני ישראל גברה עם גירוש היועצים הצבאיים הרוסיים ממצרים, מהלך שנתפס בעיני הצמרת הישראלית כחולשה המעידה על היעדר גיבוי בינ"ל למצרים. המגעים בין המדינות לא צלחו, על אף שורת לחצים שהפעילו מדינות ערב על ישראל כתמיכה בארגוני טרור. יש הטוענים כי מצרים ראתה במלחמה אמצעי שיביא לפתיחתו של תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני. בנוסף ארה"ב יזמה את תכנית רוג'רס בשנת 1971 אולם גולדה ודיין סרבו לשבת לשולחן המו"מ עם סאדאת מכיוון שהוא רצה שיוותרו על השטחים עוד בטרם הישיבה לשולחן המו"מ. סירובם של דיין וגולדה מתבטא במשפטו של דיין: "מוטב שארם א-שייח בלי שלום, מאשר שלום בלי שארם א-שייח".

3. התעלמות מהמידע המודיעיני לפיו מצרים וסוריה מתכננות לצאת למלחמה- בישראל לא האמינו שתפרוץ מלחמה עקב חולשת המצרים ואי שיתוף סוריה- עקב כך לא נערכו פעולות לבלימת המלחמה כמו- מכת מנע, גיוס מילואים וכו' ולכן לבסוף עצם אי הפעולה של ישראל היווה גורם למדינות ערב, ליציאה למלחמה.

למה הופתעה ישראל מפרוץ המלחמה:

האופוריה הישראלית והערכת המודיעין המצרי והמודיעין הסורי שישראל אינה מצפה למלחמה כוללת ולכן ניתן להפתיע בשלב זה.

המודיעין של מדינות ערב הטיב לפענח את המדיניות הישראלית ולפיה קיימת שאננות כלשהי (אופוריה) בתפיסת הביטחון המסתמכת על ההנחה כי מדינות ערב ספגו מכה קשה ליוקרתן ולא ינסו עוד להתעמת צבאית מול ישראל וכי המודיעין הישראלי יצליח לגלות מבעוד מועד מזימות לפגיעה בישראל. הערכות מדינות ערב לא היו תלושות מהמציאות. בקרב רבים מדרג מקבלי ההחלטות בפוליטיקה ובצבא, ובקרב העם, שררה תחושה כי צה"ל בלתי מנוצח, וכי מדינות ערב לא תעזנה להסתכן בתבוסה נוספת.

ההנחה הצבאית השגויה ("הקונספציה") הניחה כי:

- עד 1975 לא יצליחו המצרים לשקם את צבאותיהם וכי יתרונה של ישראל בזירה האווירית – מעניק לה שליטה בלתי מוחלטת בשמיים, בעוד שהמצרים הצטיידו במערכות מתקדמות של נ"מ.

-לא תהיה תקיפה וכי פעולות מצרים הן רק תרגילים כיוון שהמצרים הטיבו להסוות את כוונותיהם תרגילי סרק צבאיים.

-רוב הצמרת הצבאית, שמה מבטחה ב"קו בר לב", קו ביצורים שהוקם

לאורך תעלת סואץ ואמור היה להיות בלתי חדיר לפריצה ע"י כוחות מצרים. קו ביצורים, שברגע האמת, לא עמד בציפיות ונפרץ בקלות ע"י המצרים.

-הזלזול שהפגין המודיעין הישראלי היה אחד הגורמים בעיוורונה של ישראל לזהות את המהלכים המקדימים בהם נקטו המצרים, רובם מגובים בהוכחות בשטח כפריסת כוחות לאורך הגבולות והכנות קדחתניות.

-הרוסים ציידו את המצרים בכלי נשק מתקדמים, בעוד שצה"ל, שלא היה ער לעובדה, לא נערך לשינוי כללי המשחק ומרוב שאננות לא שימר את הכוננות במחסני החירום לקראת מלחמה. מחסני הציוד ואמצעי הלחימה - היו ריקים מציד וכלים רבים היו לא כשירים למלחמה. הקיבעון המחשבתי והשאננות תפסו את ישראל לא מוכנה לקרב.

נסיבות (אירועי החודש האחרון):

כחודש לפני פרוץ המלחמה החלו לזרום ידיעות מודיעין על ההכנות המצריות והסוריות להתקפה. חלקן נבע מראיית ההכנות בשטח, ריכוזי כוחות וקידום לגבול ופרישת הכוחות במערך התקפי, וחלקן הגיע ממקורות מודיעין אמינים אשר מסרו כי בכוונת מצרים וסוריה לפתוח במתקפה. אולם ראשי המודיעין דבקו בעמדתם כי "הסבירות למלחמה נמוכה ביותר". רק בבוקר יום הכיפורים ה-6 לאוקטובר הגיעה ידיעת מודיעין אמינה כי באותו היום תפתח ההתקפה, הממשלה החליטה לגייס את מערך המילואים, אולם הגיוס בוצע בחיפזון ולפני שכוחות המילואים נפרשו מול האויב – החלה המלחמה ביתרון ברור למדינות ערב. לצה"ל היה מספר גדול של נפגעים בשעות הראשונות של המלחמה. בדרג המדיני העליון וכן בצה"ל שררה מבוכה קשה. מבחינת החזיתות: בצפון-היה צורך לפנות את האזרחים מהישובים כי הסורים חדרו לגיזרה הדרומית ברמת הגולן. ובדרום: הצבא המצרי צלח את תעלת סואץ. פרשת כשלון המודיעין ואי מוכנותו של צה"ל לפתיחת המלחמה כונו בציבור לאחר המלחמה בשם "המחדל".

תוצאות המלחמה

1. ניצחון ישראלי בכל החזיתות: צה"ל הצליח, למרות ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים של המלחמה לשנות את מהלכה, לעבור להתקפה וליצור מהפך במגמת המלחמה: לקראת סוף המלחמה מסתמן ניצחון ישראלי ברור בכל החזיתות, כאשר צה"ל נערך במרחק 40 ק"מ מדמשק ו-101 ק"מ מקהיר.

2. מחיר המלחמה בישראל היה כבד ביותר: 2,656 הרוגים, 7,251 פצועים, 301 שבויים, עשרות נעדרים (בהמשך נעשו פעולות נרחבות לאיתורם ואלה נמשכות עד היום), אבדות כבדות במטוסים וטנקים, כמו כן מחיר כלכלי כבד ביותר.

השפעות של מלחמת יום הכיפורים

ההשפעות על מדינת ישראל היו בתחומים הבאים:

ביטחוני

נפגעה תחושת הביטחון והאמונה המלאה בתפיסה הביטחונית: אלו היו מעתה נתונים לביקורת ציבורית יסודית יותר. כמו כן התערער האמון בשורה של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי (בראשם שר הביטחון משה דיין).

חברתי-פוליטי

הוקמה ועדת חקירה ממלכתית - ועדת אגרנט – אשר חקרה את מחדלי המלחמה ומסקנותיה הופנו כנגד הדרג הצבאי: הרמטכ"ל רא"ל דוד אלעזר נאלץ להתפטר, ושורה של קצינים בכירים באגף המודיעין ובפיקוד דרום הודחו. הדרג הפוליטי יצא זכאי מהמלצות ועדה זו.

הופעת תנועות מחאה. בציבור הופיעו תנועות מחאה אשר אנשיהן היו קצינים וחיילים שחזרו מן המלחמה. הידוע בין יוזמי תנועות המחאה היה סרן מוטי אשכנזי אשר במלחמה מלא תפקיד של מפקד מעוז "בודפשט" בצפון התעלה, המעוז היחיד שלא נפל בידי המצרים. תנועות המחאה קיימו הפגנות וקראו להתפטרות הממשלה ואישי מפתח בה.

ומעבר לכל בחברה הישראלית חל **שבר מוסרי** ערכי יסוד החברה כמו: האמונה במנהיגות המדינית והצבאית, התערערו ועמדו למבחן.

שינויים במפה הפוליטית: ועדת אגרנט אמנם פטרה את הדרג המדיני מאחריות למחדלי המלחמה אך תנועות המחאה נגד הממשלה הביאה להתפטרות שר הביטחון משה דיין ולאחריה את התפטרות ממשלת גולדה מאיר. הביקורת הציבורית הנמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977 בו עלתה לשלטון מפלגת הליכוד ובראשה מנחם בגין.

התמודדות קשה עם השכול, הטיפול בנושא השבויים והנעדרים. נושאים כאובים אלו הפכו למרכזיים בציבור הישראלי. הוקם מרכז מיוחד לאיתור שבויים ונעדרים ונעשו מאמצים רבים בשנים הבאות להתחקות על גורלם של הנעדרים. הגברת הקיטוב בחברה הישראלית בענייני חוץ וביטחון. בחברה הישראלית גבר הקיטוב בין אלו שקראו להגברת האחיזה של ישראל בשטחי "ארץ ישראל השלמה" ע"י התנחלות רחבת היקף ("גוש אמונים") לבין אלו אשר קראו לויתורים טריטוריאליים משמעותיים לערבים תמורת הסדר שלום ("שלום עכשיו").

כלכלי

נזק עצום לכלכלה- המלחמה גרמה לנזק עצום לכלכלה הישראלית. הצורך להשלים את הציוד הצבאי שאבד הביא לנטל כבד על תקציב הביטחון. הוצאות הביטחון הכבדות בשנים שלאחר המלחמה הביאו לאינפלציה במשק ולאובדן העצמאות הכלכלית של ישראל שנוקקה יותר ויותר לעזרה כלכלית אמריקנית ובעקבות כך-גברה תלותה של ישראל בסיוע צבאי, כלכלי ודיפלומטי מצד ארה"ב.

יצואניות הנפט הערביות הטילו חרם לקראת סוף המלחמה על כל הגוש המערבי, מה שהוביל להעלאת מחיר הנפט בעולם. (ואם נצא לרגע מההשפעה הכלכלית, הצליח ליצור חיץ בגוש המערבי בקרב מדינות שהיו זקוקות לנפט ולכן גינו את ישראל למשל יפן). ההתייקרות החדה של הנפט וחומרי הגלם המיובאים הובילה גל עליות מחירים במשק הישראלי, ובהמשך בלימת הצמיחה, משבר חריף במאזן התשלומים ותהליך של סחרור אינפלציוני. שיעור האינפלציה בשנת 1973 הגיע לכדי 20%, כעבור שלוש שנים הכפיל עצמו ל-40%, ובתחילת שנות ה-80 כבר נכנסה ישראל לעידן של היפר-אינפלציה. תקציב המדינה התנפח למימדים חסרי תקדים, ונוצר גירעון ממשלתי.

מדיני

המלחמה סללה את הדרך לביקורו של הנשיא סאדת בישראל (1977). לאחר המלחמה הושגו הסדרי הפרדת כוחות בין ישראל ומצרים ו"הסכם בינים" לפיו נסוגה ישראל מחלק גדול מסיני. שני הצדדים גילו נכונות להיכנס למו"מ על שלום ונכונות זו הביאה לביקורו ההיסטורי של הנשיא סאדת בישראל בנובמבר 1977, לשיחות שלום וחתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים (הסכם קמפ-דייויד) בשנת 1979.

השפעות המלחמה על מדינות ערב

מצרים

-החזרת המורל המצרי, אף שישראל חדרה לתחומי מצרים וכיתרה את הארמיה ה-שלישית, היא לא הצליחה לקעקע את אחיזת המצרים באזור התעלה. הוגברה את התמיכה הפנימית בשלטונות המדינות הערביות והופחתה התסיסה הציבורית שהתגברה בהן לאחר מלחמת ששת הימים. תחושת ההשפלה של תבוסת 67 נמחקה.

-הסכמי הביניים הביאו להרחקת צה"ל מתעלת סואץ, שליטה מלאה על התעלה של המצרים ופיתחה למעבר כלי שיט, פורשו כהמשך ההישג המצרי

-המלחמה תרמה לפתיחת אופק מדיני להסכם שלום, בלחצם של האמריקאים שבו תהיה נסיגה מלאה מכל סיני והעברת השטח לשליטה מצרית.
בנוסף- גירוש היועצים הסובייטיים ממצריים, ומשקלה הגובר של ארה"ב בארגון שיחות השלום, הטה את תמיכת המצרים לטובת ארה"ב במסגרת המלחמה הקרה, ולהידוק הקשרים ביניהן.
עם זאת, עדיין המשיכה תמיכת מדינות ערב בארגוני הטרור, דוגמת אש"ף, שארגנה פעולות טרור כנגד ישראל הן בתחומה והן מחוצה לה.

סוריה –

-מפלה ניצחת וכישלון בהשגת היעדים הסורים, עקב העובדה שנדחקו מרמת הגולן ושצה"ל הגיע לטווח תותחים מהבירה הסורית-דמשק. התנאים עם סוריה לא הבשילו לכדי הסדר וישראל לא הסכימה לויתור מלא על רמת הגולן.
-סוריה המשיכה לנקוט קו קשה כלפי ישראל, לתמוך בארגוני מחבלים שפעלו מלבון, אך שמרה על שקט בגבול עם ישראל.
-בעקבות נפילתו בשבי של קצין הבינה הרשתית עמוס לוינברג, שכונה " הקב"ר המזמר", והיה בעל זיכרון פנומנלי וידע נרחב על חיל המודיעין בפרט והצבא בכלל, קיבלו הסורים הבנה מקיפה וכוללת על חיל המודיעין הישראלי לפרטי פרטים, וידע על דרכי הפעולה של סיירת מטכ"ל.